Svensk rättspraxis

Internationell privat- och processrätt 1986–1990

Av professor LENNART PÅLSSON

Den följande redogörelsen, som utgör en fortsättning på motsvarande översikt för perioden 1981–1985 (se SvJT 1987 s. 331), omfattar rättsfall inom den internationella privat- och processrätten från tiden 1986–1990. Åtskilliga avgöranden behandlas tämligen summariskt eller ibland endast genom omnämnande av deras existens. Delvis rör det sig då om fall som får anses vara av mera perifert intresse i detta sammanhang eller som inte tillför ämnet något nytt. I andra fall är skälet att avgörandet redan har blivit föremål för mer ingående behandling i litteraturen. Ännu ett skäl är ny lagstiftning som har kommit eller väntas komma till stånd och som medför att vissa rättsfall blir helt eller delvis överspelade. Av särskild betydelse inom den internationella processrätten är 1988 års Luganokonvention om domstols behörighet och om verkställighet av domar på privaträttens område, vilken väntas träda i kraft för Sveriges del inom kort, se lag 1992:794 och prop. 1991/92:128.

Innehållsförteckning

1 Allmänna frågor 3
1.1 Hemvistbegreppet 3
1.2 Återförvisningsläran (renvoi) 3
1.3 Tillämpning av utländsk rätt 3
1.4 Ordre public 4
2 Person- och familjerätt 4
2.1 Äktenskapsrätt 4
2.1.1 Äktenskaps ingående 4
2.1.2 Äktenskaps upplösning 4
2.1.3 Makars förmögenhetsförhållanden 6
2.2 Föräldrar och barn 7
2.2.1 Faderskapsfrågor 7
2.2.2 Adoption 9
2.2.3 Vårdnadsfrågor 9
2.3 Namnrätt 12
2.4 Underhållsfrågor 12
2.4.1 Svensk domsrätt (underhåll till barn) 12
2.4.2 Tillämplig lag (underhåll mellan makar) 13
2.4.3 Verkställighet av utländska avgöranden 14
2.4.4 Valutarättsliga frågor 15
3 Förmögenhetsrätt 15
3.1 Avtalsrättsliga och liknande förhållanden 15
3.1.1 Partsautonomi — transportavtal 15
3.1.2 Bärgarlön 15
3.1.3 Försäkringsgivares regressrätt (subrogation) 16
3.1.4 Arbetsrätt 17
3.2 Skadeståndsrätt 18
3.3 Sakrätt 19
3.4 Marknadsrätt 19
4 Civilprocess- och exekutionsrätt 19
4.1 Svensk domsrätt i förmögenhetsrättsliga mål 19
4.1.1 Immunitetsfrågor 19
4.1.2 Förmögenhetsforum 20
4.1.3 Kontraktsforum 20
4.1.4 Rörelseforum 21
4.1.5 Tvister rörande fast egendom 21
4.1.6 Forum för talan mot flera svarande och för genkäromål 21
4.1.7 Övrigt 22
4.2 Kostnadsfrågor i fall med utlandsanknytning 23
4.2.1 Cautio judicatum solvi 23
4.2.2 Allmän rättshjälp 24
4.3 Bevisrätt 24
4.4 Erkännande och verkställighet av utländska domar 24
4.5 Skiljeförfarande 24
4.5.1 Skiljeavtalet 24

4.5.2 Svensk domstols behörighet i mål om klander och ogiltighet av skiljedom 25
4.5.3 Verkställighet av utländska skiljedomar 26
4.5.4 Säkerhetsåtgärder i Sverige i samband med utländskt skiljeförfarande 26
4.6 Konkurs 27
4.6.1 Svensk domstols behörighet 27
4.6.2 Betydelsen av utländska tillgångar vid solvensbedömningen 27
4.6.3 Lönegarantifrågor 28
Citerade rättsfall 28

Följande litteratur citeras i förkortad form:

Bogdan, M, Svensk internationell privat- och processrätt. 4 uppl. Sthlm 1992.

Dennemark, S, Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål. Sthlm 1961.

Festskrift till Lars Hjerner. Sthlm 1990 (cit. Festskrift Hjerner).

Gullnäs, I, m. fl., Rättegångsbalken I–II. Sthlm 1984 ff (cit. RB-kommentaren).

Heuman, L, Current Issues in Swedish Arbitration. Sthlm & Deventer 1990.

Jänterä-Jareborg, M, Partsautonomi och efterlevande makes rättsställning. En internationellt-privaträttslig studie. Uppsala 1989.

Pålsson, L, Svensk rättspraxis i internationell familje- och arvsrätt. Sthlm 1986 (cit. Pålsson 1986).

Pålsson, L, Svensk rättspraxis i internationell processrätt. Sthlm 1989 (cit. Pålsson 1989).

I övrigt kan följande förkortningar behöva förklaras:

Act Doc La Haye	Conférence de La Haye de droit international privé, Actes et documents de la . . . session
IAL	Lag (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption
IDL	Lag (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo
IFL	Lag (1985:367) om internationella faderskapsfrågor
IÄL	Lag (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap
IÄR	Lag (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar
LIMF	Lag (1990:272) om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden
LUSK	Lag (1929:147) om utländska skiljeavtal och skiljedomar
NÄF	Förordning (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap
SEVL	Lag (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz
Skiljedom	Svensk och internationell skiljedom
SML	Lag (1929:145) om skiljemän

1 ALLMÄNNA FRÅGOR

1.1 Hemvistbegreppet

Hemvistfrågor har varit uppe till bedömning i några rättsfall inom den internationella familjerätten. Se *NJA 1987 s. 600, NJA 1988 s. 538* och *RH 1989:40*, samtliga angående svensk domsrätt i vårdnadsmål. De problem som uppkommer brukar inte gälla, och gällde inte heller i dessa fall, den abstrakta bestämningen av hemvistbegreppet; ty enighet synes i stort sett råda om att den definition som finns i 7 kap. 2 § IÄL (se numera också 14 § LIMF) bör anses vägledande inom hela den internationella familjerätten. Såsom illustreras av nämnda rättsfall, avser svårigheterna snarare den konkreta tillämpningen och preciseringen av den tämligen allmänt hållna definitionen. Se också om tidigare rättspraxis i anknytning till samma tema Pålsson 1986 s. 21–25.

Angående hemvistbegreppet i medborgarskapsrättsliga sammanhang se *RÅ 1990 not. 221*, där en person ansågs samtidigt ha haft hemvist såväl i Sverige som i en främmande stat.

1.2 Återförvisningsläran (renvoi)

Återförvisningsläran är som bekant inte godtagen som allmän princip i svensk rätt. Det hindrar inte att den spelar en roll i vissa situationer, främst inom familjerätten. Se Bogdan s. 53–57 och Pålsson 1986 s. 33–35.

I *AD 1989 nr 120* (Britannia) har läran kommit till heders på ett något oväntat område, nämligen beträffande arbetsavtal ombord på fartyg. I målet skulle cypriotisk lag tillämpas i sin egenskap av flagglandets lag. Enligt en sjöfartstraktat mellan Cypern och Filippinerna, som var de anställdas och deras fackförenings hemland, skulle emellertid filippinsk lag komma till användning. Delvis på grund härav fann arbetsdomstolen sig till sist böra tillämpa filippinsk lag. Såtillvida innebär avgörandet de facto — om än utan namns nämnande — en accept av en vidareförvisning från den av svensk kollisionsrätt utpekade lagen.

1.3 Tillämpning av utländsk rätt

Svenska lagvalsregler och av dem utpekad främmande rätt tillämpas ex officio i indispositiva mål; se Bogdan s. 40–41 och Pålsson 1986 s. 36 med hänvisningar. Häri ligger också att domstolen i sådana mål har att se till att erforderlig utredning förebringas om de faktiska omständigheter som är av betydelse för lagvalet. Se *RH 1989:82* (Svea HovR), som gällde vårdnaden om barn m. m.

Mer oklart är rättsläget i dispositiva mål. Möjligen är det mest realistiskt att säga att det för tillämpning av främmande rätt i sådana mål åtminstone som regel krävs en begäran från någon av parterna. Ett rättsfall som kan åberopas till stöd för denna mening är *AD 1988 nr 177,* där tillämpningen av svensk rätt svårligen kan förklaras på annat sätt än att ingen av parterna förde lagvalsfrågan på tal, se nedan avsnitt 3.1.4.

I alla händelser kan den traditionella läran, enligt vilken främmande rätt skall tillämpas ex officio även i dispositiva mål, inte längre vidhållas utan betydande inskränkningar. Klart är nämligen att en i och för sig tillämplig utländsk lag kan skjutas åt sidan i sådana mål genom att par-

terna i rättegången kommer överens om tillämpning av svensk lag samt att en sådan överenskommelse inte behöver vara uttrycklig utan också kan framgå konkludent av parternas agerande under processen. Detta gäller i vart fall om rättsförhållandet har något mått av anknytning till Sverige (en förutsättning som regelmässigt är uppfylld när saken prövas här). Se från tidigare rättspraxis särskilt NJA 1977 s. 92, NJA 1978 s. 590 och RH 1981:50. Denna ståndpunkt har bekräftats i *NJA 1987 s. 815,* se också *ND 1988 s. 35,* 44 (Svea HovR). Jfr ur litteraturen Bogdan s. 42–44 och Pålsson 1986 s. 36–38.

Ett annat problem är huruvida en i underrätt träffad överenskommelse om tillämpning av svensk rätt kan ensidigt frånträdas i högre rätt. Även denna fråga aktualiserades i *NJA 1987 s. 815,* se nedan avsnitt 2.1.3.

Kvaliteten på de utredningar om innehållet i utländsk rätt som åberopas i domstolarna är skiftande och torde ej sällan lämna en hel del övrigt att önska. Likaså varierar de krav domstolarna ställer på sådana utredningar och de slutsatser som dras när kraven befinnes inte vara uppfyllda. Ett illustrativt exempel är *NJA 1987 s. 885,* där panamansk lag skulle tillämpas och där en ledamot av HD (JR Bengtsson) var skiljaktig och ansåg utredningen om panamansk lag inte ge tillräckligt stöd för de slutsatser majoriteten fann sig kunna dra. Jfr RB-kommentaren 35:54–55.

1.4 Ordre public

I flera fall har det från en parts sida hävdats att hinder för tillämpning av en utländsk lag eller för verkställighet av ett utländskt avgörande förelåg av hänsyn till svensk ordre public. I anslutning till god svensk tradition (jfr om tidigare rättspraxis Pålsson 1986 s. 42–44) har domstolarna regelmässigt ställt sig kallsinniga till sådana invändningar. Märk särskilt *NJA 1987 s. 885,* 913, där HD uttalade att stor restriktivitet skall iakttas vid användningen av ordre public-principen. För andra fall se *NJA 1986 s. 615, 1986 s. 690, 1986 C 26* och *1989 C 32* samt *AD 1989 nr 120* (s. 213 i referatet).

Ett fall som skiljer sig från de övriga är *NJA 1988 s. 528,* där en utländsk skillnadsdom vägrades erkännande under hänvisning till ordre public. Omständigheterna i det fallet var säregna, se nedan avsnitt 2.1.2.

2 PERSON- OCH FAMILJERÄTT

2.1 Äktenskapsrätt

2.1.1 Äktenskaps ingående

I *RÅ 1988 ref. 100* beviljade RegR på anförda skäl en sjuttonårig kvinna, som var finsk medborgare med hemvist i Sverige, tillstånd att ingå äktenskap med en här bosatt iransk medborgare. Kvinnans rätt att ingå äktenskap skulle bedömas enligt svensk lag (såvida hon inte begärde tillämpning av finsk lag), se 1 § NÄF.

2.1.2 Äktenskaps upplösning

NJA 1988 s. 308 gällde ett äktenskapsmål vid svensk domstol. Båda makarna var amerikanska medborgare och hade hemvist i Sverige sedan 1981; dessförinnan hade de senast varit bosatta i staten New York, USA.

Mannen yrkade äktenskapsskillnad. Hustrun bestred yrkandet och åberopade att grund till äktenskapets upplösning saknades enligt lagen i New York. Frågan blev då huruvida särskilda skäl förelåg mot att döma till äktenskapsskillnad, se 3 kap. 4 § 3 st. (jfr 7 kap. 1 §) IÄL. Hustrun anförde bl. a. att hennes egen anknytning till Sverige var obetydlig och att hon avsåg att återvända till USA så snart hennes rättsliga och ekonomiska ställning klarlagts. Mannen gjorde gällande att båda makarna och i synnerhet han själv hade stark anknytning till Sverige och förklarade bl. a. att han under överskådlig tid skulle stanna kvar här.

Med stöd av förarbetena till den ifrågavarande bestämmelsen i IÄL (se NJA II 1973 s. 591) och med hänsyn till makarnas varaktiga anknytning till Sverige fann HD att det av hustrun anförda inte kunde anses utgöra särskilda skäl mot att döma till äktenskapsskillnad. Härvid tog HD fasta på att makarna under lång tid (vid tiden för HD:s dom ca sju år) hade vistats i Sverige och att mannen avsåg att bo kvar här.

Övriga rättsfall rör prövning enligt 3 kap. 8 § IÄL av utländska beslut om upplösning av äktenskap.

En förutsättning för att sådan prövning skall kunna komma till stånd är att det utländska beslutet ges in i original eller bestyrkt kopia. Om så ej sker och sökanden inte efterkommer föreläggande att avhjälpa bristen, avvisas ansökningen. Se *NJA 1988 C 171*, jfr *NJA 1987 C 77*.

Förfarandet enligt 3 kap. 8 § IÄL kan anlitas endast om äktenskapsskillnaden har kommit till stånd genom beslut av en domstol eller annan myndighet. En äktenskapsskillnad genom förskjutande (talak) enligt muslimsk rätt har i princip karaktär av privat rättshandling vars giltighet i Sverige inte kan prövas enligt nämnda lagrum (men väl i annan ordning). En sådan prövning kan dock ske i vissa fall där en utländsk myndighet på ett eller annat sätt har medverkat i förfarandet (jfr Bogdan s. 173–174; Pålsson 1986 s. 60–61).

NJA 1989 s. 95 är ett exempel på detta. Där hade parternas äktenskap upplösts genom ett talakförfarande i Marocko. Förfarandet var av det särskilda slag som kallas ”förskjutande mot gottgörelse” och som grundar sig på makarnas gemensamma viljeförklaring. Det hade gått till så att makarna, som båda var marockanska medborgare, inställde sig inför två muslimska notarier och att hustrun därvid lät sig förskjutas av mannen samt avstod från sina på äktenskapet grundade rättigheter. De avgivna förklaringarna togs in i en handling som upprättades av notarierna och som därefter på föreskrivet sätt godkändes av en domare (cadi). När förskjutandet sålunda i enlighet med tillämplig nationell lag sker genom en inför domstol eller annan myndighet avgiven förklaring, vilken på ett betryggande sätt registreras i form av ett officiellt dokument, bör — enligt vad HD slog fast i målet — detta dokument anses tillräckligt som underlag för en prövning enligt 3 kap. 8 § IÄL av äktenskapsskillnadens giltighet i Sverige.

Avgörandet får sägas bygga på en ganska extensiv tolkning av begreppet beslut i nämnda lagrum. I vart fall framgår det inte av referatet att notariernas eller domarens medverkan enligt marockansk lag skulle ha utgjort konstitutiva element i det förfarande som kom till användning. Oavsett detta ter sig HD:s ståndpunkt i hög grad rimlig. Det synes nämli-

gen vara både lämpligt och önskvärt att just fall av den relativt svårbedömda typ som förelåg i målet kan bli föremål för prövning i det särskilda förfarandet enligt 3 kap. 8 § IÄL.

Ett liknande fall med samma bedömning är *NJA 1989 C 83*, där ett äktenskap mellan en svensk och en gambisk medborgare hade blivit upplöst genom ett förfarande enligt muslimsk lag i Gambia.

Säregna omständigheter förelåg i *NJA 1988 s. 528* (jfr *1987 C 77*): Båda makarna var jugoslaviska medborgare och hade från början hemvist i Jugoslavien. Kort tid efter giftermålet flyttade de till Sverige. På talan av mannen (M) dömde en jugoslavisk domstol sedan till äktenskapsskillnad mellan dem. Domen vann laga kraft. Efter M:s död ca tio år senare ansökte hustrun (A), i ett förfarande enligt 3 kap. 8 § IÄL, om förklaring att domen inte gällde i Sverige.

A gjorde i första hand gällande att det inte funnits skälig anledning att M:s talan prövades i Jugoslavien. Då båda makarna vid tiden för skilsmässomålet varit jugoslaviska medborgare, kunde A:s talan inte bifallas på den grunden.

I andra hand åberopade A ordre public-hänsyn. Hon anförde bl. a. att hon inte haft vetskap om skilsmässoförfarandet, att hon fått kännedom om domen först i samband med boutredningen efter M, att någon bodelning mellan makarna inte heller ägt rum samt att hon och M såväl i privata som i officiella sammanhang alltid betraktats som makar. Utredning förebragtes bl. a. om att A:s namnteckning på vissa i det jugoslaviska förfarandet väsentliga handlingar (dels ett mottagningsbevis rörande kallelse till förhandling vid domstolen, dels en fullmakt för en advokat att företräda A och att medge yrkandet om äktenskapsskillnad) var förfalskad.

Av denna utredning fann HD framgå att A inte hade fått del av vare sig stämning eller kallelse till den jugoslaviska domstolen samt att den advokat som företrätt henne saknat behörig fullmakt att föra hennes talan. Vidare var A:s uppgift att hon först långt efter fullföljdstidens utgång fått kännedom om domen i målet inte vederlagd.

Att tillämpa en utländsk dom på äktenskapsskillnad som tillkommit under sådana omständigheter var enligt HD:s mening — även om ingen invändning kunde riktas mot den lagstiftning som domstolsförfarandet och domen grundat sig på — att anse som uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen. På grund härav förklarades domen ej gälla i Sverige.

I *NJA 1989 C 146* erkändes en mexikansk dom på äktenskapsskillnad, då det med hänsyn till parternas hemvist vid tiden för domen funnits skälig anledning att talan prövades i Mexico.

2.1.3 Makars förmögenhetsförhållanden

I *NJA 1987 s. 815* hade en dansk kvinna och en norsk man upprättat ett äktenskapsförord (ektepakt) innan de ingick äktenskap. Förordet innebar att ”formuesfellesskap” inte skulle råda mellan makarna. Sedan äktenskapet upplösts genom dom av svensk domstol, uppkom en tvist om tolkningen av förordet, närmare bestämt huruvida förordet omfattade även avkastningen av makarnas egendom. Parterna förklarade

sig i TR vara ense om att tvistefrågan skulle avgöras enligt svensk rätt. Så skedde också i TR och i HovR. I HD återkallade mannen emellertid sitt medgivande i lagvalsfrågan och gjorde gällande att norsk rätt skulle tillämpas. Som skäl för sin ändrade ståndpunkt uppgav mannen att hans medgivande grundat sig på ett råd, vars berättigande visat sig kunna ifrågasättas, nämligen att rättsverkningarna av förordet skulle vara desamma, oavsett om den ena eller den andra lagen tillämpades. Hur skulle lagvalsfrågan bedömas i detta läge?

HD konstaterade först att tvisten rörde en dispositiv fråga och att båda parter hade klar anknytning till Sverige. Under sådana omständigheter skulle en överenskommelse mellan parterna om tillämpning av svensk lag läggas till grund för prövningen. Så långt är avgörandet både klart och i överensstämmelse med tidigare rättspraxis, jfr ovan avsnitt 1.3.

Härefter uttalade HD att förhållandena inte var sådana att ena parten i högre rätt fritt borde få återkalla sitt medgivande i fråga om lagvalet. Vidare fann HD att vad mannen åberopat inte utgjorde tillräckliga skäl för att han först i HD skulle få återkalla medgivandet. Svensk lag skulle alltså tillämpas. — I denna del synes HD:s ställningstagande i vart fall inte utan svårigheter kunna förenas med vad som tidigare hade antagits i NJA 1973 s. 57 (jfr Pålsson 1986 s. 37, 159). Det är också något oklart hur långt det nya avgörandet sträcker sig. Tydligen skall det under vissa förhållanden, ovisst vilka, fortfarande vara möjligt att även i högre rätt fritt återkalla ett medgivande i lagvalsfrågan. Och även om sådana förhållanden inte föreligger, synes det enligt HD:s mening vara tänkbart att återkallelsen på grund av andra omständigheter (vilka?) likväl anses berättigad i det enskilda fallet. — Jfr SOU 1987:18 s. 233–234; Jänterä-Jareborg s. 286, 335–336, 352; Welamson i SvJT 1989 s. 520.

NJA 1989 s 199: Ett äktenskapsförord hade slutits i Polen av en svensk man och hans polska hustru med iakttagande av formkraven i svensk men inte i polsk lag. Förordet ansågs på närmare angivna skäl och med utgångspunkt i dåvarande lagstiftning (IÄR) vara till formen giltigt i Sverige. — Numera skulle en fråga som denna bedömas enligt 5 § (jfr 3 och 4 §§) LIMF, vilken under de omständigheter som förelåg i rättsfallet förmodligen skulle ha lett till samma resultat som det HD kom till, om än på en helt annan väg.

2.2 Föräldrar och barn

2.2.1 Faderskapsfrågor

Enligt 4 § 1 st. 1 och 2 IFL får mål om faderskap tas upp av svensk domstol, om barnet har hemvist i Sverige eller om talan förs mot en eller flera män som har hemvist här. I andra fall är svensk domstol behörig endast om det med hänsyn till barnets, moderns eller mannens anknytning till Sverige finns särskilda skäl att målet prövas här, se 4 § 1 st. 3 IFL. Denna bestämmelse skall enligt förarbetena tolkas restriktivt, jfr prop. 1984/85:124 s. 17–18, 48. Samma uppfattning har kommit till uttryck i ett par rättsfall från den aktuella perioden.

I *RH 1986:23* (Svea HovR) var föräldrarna vid tiden för barnets (R:s) födelse gifta med varandra. Sedan svensk domstol dömt till äktenskapsskillnad mellan dem, yrkade mannen, som var finländsk medborgare

men som enligt uppgift hade hemvist i Sverige sedan åtskilliga år tillbaka, förklaring att han inte var far till R. Emellertid var R född och hade hemvist i Tyskland, där han bodde tillsammans med modern. Ingen av de inblandade var svensk medborgare. Modern hade efter en kort tids vistelse i Sverige i samband med äktenskapet förpassats ur landet. Såväl R som modern hade således ringa anknytning till Sverige. Avsevärt starkare skäl talade enligt HovR:s mening för att faderskapsfrågan borde prövas av tysk domstol, vars avgörande skulle bli gällande här enligt 7 § IFL. Under hänvisning också till vad som sägs i förarbetena om restriktiv tillämpning av 4 § 1 st. 3 IFL fann HovR tillräckliga skäl ej föreligga för svensk domstols behörighet att pröva mannens talan.

I *NJA 1988 s. 105* var barnet och dess mor finska medborgare med hemvist i Finland. Faderskapet till barnet hade erkänts av H, som var tysk medborgare med hemvist i Sverige. H väckte talan mot barnet med yrkande om ogiltigförklaring av erkännandet. Som särskilda skäl för att hans talan skulle få prövas här åberopade H, förutom sitt eget hemvist i Sverige, att erkännandet hade skett i svensk lags ordning och att H, barnet och modern sammanlevt i Sverige under flera år samt att de praktiska möjligheterna för utredning var goda. H:s ståndpunkt godtogs emellertid inte av domstolarna. Särskilda skäl att pröva målet här i landet ansågs inte föreligga, varför H:s talan avvisades.

Ett annat problem dök upp i *RH 1987:85* (Svea HovR). Där yrkade barnet, som hade hemvist i Sverige, att en man (S) som var avliden skulle förklaras vara hans far. S var vid sin död brittisk medborgare och bosatt i London. Han efterlämnade maka (G) samt sin mor och en syster. Talan riktades mot G ensam.

Av 4 och 5 §§ IFL följde att svensk domstol var behörig och att faderskapsfrågan skulle prövas enligt svensk lag. Sedan TR bifallit käromålet och G vädjat mot domen, tog HovR ex officio upp spörsmålet om ”rätt svarande” i målet. Enligt tillämpliga regler i svensk lag skulle talan föras mot, förutom makan, de arvingar inom kretsen förälder, syskon eller syskons avkomling som var närmast till arv efter mannen, se 3 kap. 2 och 6 §§ FB. Sistnämnda fråga skulle dock avgöras enligt arvsstatutet, vilket här var engelsk rätt, se 1 kap. 1 § och 3 kap. 1 § IDL. Tillgänglig utredning om engelsk rätt gav vid handen att, förutom G, såväl S:s mor som hans syster var att betrakta som arvingar (i svensk lags mening) men att modern stod närmare till arv än systern. Modern skulle därför rätteligen ha stämts in, jämte G, i målet. Då så ej skett, undanröjdes TR:s dom på grund av domvilla. — Jfr Welamson i SvJT 1989 s. 514.

NJA 1986 C 22 gällde en av barnet förd negativ bördstalan. En sådan talan, inklusive spörsmålet om barnets talerätt, skall prövas enligt lagen i den stat där barnet har sitt hemvist när målet avgörs i första instans, se 5 § 1 st. IFL.

En faderskapsfråga förelåg även i *RH 1989:82*, som behandlas i annat sammanhang, se nedan avsnitt 2.2.3.

2.2.2 Adoption

I *RH 1989:86* (SkHovR) ansökte en spansk medborgare om adoption av sin hustrus son, född 1974. Hustrun var ensam vårdnadshavare för sonen, och båda var svenska medborgare. Familjen, som vid tiden för ansökningen synes ha haft hemvist i Sverige, var när ärendet avgjordes bosatt i Spanien och hade för avsikt att stanna kvar där. Av utredningen framgick att en svensk adoption inte skulle bli gällande i Spanien. Adoptionen skulle således ge upphov till ett haltande rättsförhållande av innebörd att adoptanten, som hade hemvist i Spanien, skulle anses vara barnets far i Sverige och att barnets biologiske far, som hade hemvist i Sverige, skulle anses vara far i Spanien. Enligt HovR:s mening kunde detta — med den anknytning barnet hade till såväl Spanien som Sverige — få svåröverblickbara och icke önskvärda konsekvenser för honom. Även om adoptionen också kunde medföra vissa fördelar, fann HovR den omständigheten att adoptionen inte erkändes i Spanien medföra en så avsevärd olägenhet för barnet att adoptionen inte borde komma till stånd (se 2 § 2 st. IAL). Ansökningen lämnades därför utan bifall.

2.2.3 Vårdnadsfrågor

När svensk domstol är behörig att pröva ett äktenskapsmål, är den enligt 3 kap. 6 § IÄL också behörig att pröva i målet uppkommande frågor angående vårdnaden om makarnas barn. Se i anknytning härtill *NJA 1986 s. 338*.

Enligt fast etablerad rättspraxis är svensk domstol vidare behörig i vårdnadsmål om barnet har hemvist i Sverige. Ett fall som bekräftar denna regel är *NJA 1987 s. 600*. Här som så ofta annars gav dock hemvistfrågan upphov till problem. Målet gällde sonen K, som var född 1973 i ett äktenskap mellan iranska medborgare med hemvist i Iran. I samband med upplösning av äktenskapet i Iran fick fadern vårdnaden om K. Något här i landet giltigt vårdnadsavgörande förelåg dock inte, varför K från svensk synpunkt torde ha ansetts stå under båda föräldrarnas vårdnad. Modern, som nu yrkade att få vårdnaden ensam, hade kommit till Sverige 1979 och vistats här sedan dess samt blivit svensk medborgare i april 1984. K kom till Sverige i slutet av juni 1984 tillsammans med sin far för att träffa modern. Sedan dess var K bosatt här hos modern. Han gick i svensk skola och syntes ha funnit sig väl tillrätta. Han hade också uttalat att han ville stanna hos modern i Sverige. Fadern hade utan framgång fört talan vid förvaltningsdomstolarna om överflyttning av K enligt 21 kap. FB och därefter ensam återvänt till Iran. Under dessa omständigheter fann HD att K ”i allt fall sedan slutet av juni 1985” måste anses ha hemvist i Sverige och att svensk domstol därför var behörig.

Enligt HD:s mening hade K således förvärvat hemvist i Sverige senast efter ett års vistelse här. Denna bedömning ligger i linje med tidigare rättspraxis, t ex NJA 1974 s. 629, men innefattar också en viss precisering av rättsläget. Givetvis rör det sig här inte om mer än en ”tumregel”, som måste kunna frångås både i den ena och i den andra riktningen beroende på övriga omständigheter av betydelse för hemvistfrågan.

Kring hemvistproblemet kretsar också *RH 1989:40* (Svea HovR): Domstol i Californien, USA, hade i dom på äktenskapsskillnad mellan där

bosatta makar förordnat bl. a. att vårdnaden om makarnas två barn skulle vara gemensam samt att ingen av föräldrarna skulle ha rätt att föra barnen från domstolens jurisdiktionsområde utan samtycke av andra föräldern eller beslut av domstol. Med mannens tillstånd tog modern sedan barnen med sig till Sverige för en semestervistelse. Hon återvände emellertid inte till USA utan stannade kvar här med barnen samt väckte talan om vårdnaden vid svensk domstol. Härefter ändrade den amerikanska domstolen sitt tidigare beslut och förordnade att mannen skulle vara ensam vårdnadshavare, ett beslut som dock i brist på lagstöd inte kunde erkännas i Sverige. Vidare begärde mannen handräckning enligt 21 kap. FB för överflyttning av barnen. Vid tiden för HovR:s beslut i förevarande mål hade denna begäran bifallits av LänsR och KamR samt var föremål för prövning i RegR.

Frågan om svensk domstols behörighet att pröva moderns vårdnadsyrkande skulle enligt HovR bedömas med utgångspunkt från barnens anknytning till Sverige, varvid deras hemvist var av särskild betydelse. Vid prövningen av hemvistfrågan skulle hänsyn tas framför allt till längden av den tid barnen vistats i landet (vid tiden för HovR:s beslut hade vistelsen varat ca nio månader). Även de omständigheter varunder de förts hit och kommit att stanna skulle beaktas. Ett olovligt kvarhållande borde enligt HovR:s mening i allmänhet inte anses grunda hemvist, i vart fall inte om ett förfarande hade inletts för återförande av barnen. Vid en samlad bedömning fann HovR att barnen inte kunde anses ha hemvist i Sverige. Vårdnadstalan kunde därför inte prövas av svensk domstol.

HovR:s uppfattning, särskilt i vad avser betydelsen av det olovliga kvarhållandet, förtjänar anslutning. Det kan tilläggas att 1980 års Haagkonvention (”kidnappingkonventionen”) ännu inte hade trätt i kraft för Sveriges del vid tiden för HovR:s beslut. Som påpekas i beslutet, ger denna konvention och den därpå grundade svenska lagstiftningen ytterligare stöd för HovR:s ståndpunkt. Ty även om konventionen inte innehåller några regler om domstolarnas (direkta) behörighet, bygger den uppenbarligen på förutsättningen att en eventuell omprövning av vårdnadsfrågan skall ske i det land där barnet hade sitt hemvist innan det olovliga bortförandet eller kvarhållandet ägde rum.

Av *NJA 1988 s. 538* framgår att svensk domstol är behörig att pröva en talan om överflyttande av vårdnaden även i fall då barnet har hemvist utomlands men vårdnadshavaren/svaranden har hemvist här. Detta gäller enligt HD ”i allt fall om en dom i saken meddelad i barnets hemvistland ej skulle erkännas eller vara verkställbar i Sverige”. Det lämnas således öppet huruvida regeln skall upprätthållas även när barnet har hemvist i en stat vars vårdnadsavgöranden kan erkännas eller verkställas i Sverige. Denna reservation är numera av betydelse inte bara i fråga om de nordiska länderna (jfr RH 1981:142) och Schweiz utan också när det gäller andra stater som har tillträtt 1980 års europeiska konvention om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn m. m. (prop. 1988/89:8 s. 65), jfr den svenska lagen 1989:14 i ämnet jämte anslutande författningar. — Rättsfallet behandlas närmare av Pålsson i Festskrift Hjerner s 490–495.

I *RH 1989:75* (Svea HovR) hade svensk domstol dömt till äktenskapsskillnad och förordnat att modern skulle ha vårdnaden om makarnas dotter. Några år senare yrkade fadern vid samma domstol att vårdnaden skulle flyttas över till honom. Alla tre inblandade var svenska medborgare. Fadern hade hemvist i Sverige och dottern i Tunisien. Modern hade tidigare haft hemvist i Sverige, men hennes aktuella hemvist och vistelseort var okända, varför god man förordnats att bevaka hennes rätt i målet. Då det inte var utrett var modern vistades fann HovR de omständigheter som i övrigt talade för svensk domsrätt sammantaget ge tvisten sådan anknytning till Sverige att svensk domstol var behörig att pröva målet.

Avgörandet är ett exempel på tillämpning av en individualiserande metod och får hänföras till kategorin ”luddigheter”. Det är visserligen inte utan föregångare i vårdnadsmål (se t. ex. RH 1981:25 och 1985:129), men det förtjänar inte efterföljd. Jfr Pålsson i Festskrift Hjerner s. 497.

I *RH 1989:82* (Svea HovR) hade TR genom deldom dömt till äktenskapsskillnad mellan en svensk man och hans brasilianska hustru. Frågan gällde nu bl. a. vårdnaden om ett barn som hustrun uppgav sig ha fött i Brasilien men till vilket hennes man inte skulle vara far. I målet saknades dokumentation angående barnets födelse, nationalitet, hemvist m. m. Mannen hade också väckt särskild talan vid TR med yrkande att han skulle förklaras inte vara barnets far. Trots detta förordnade TR i dom att kvinnan skulle ha vårdnaden om barnet och ålade mannen underhållsskyldighet för barnet. Som skäl åberopades bl. a. faderskapspresumtionen enligt FB.

Denna dom undanröjdes av HovR på grund av rättegångsfel, och målet visades åter till TR. Då vårdnadsmål är indispositiva, hade det ålegat TR att tillse att domen grundades på erforderlig utredning. Utan dokumentation angående barnets födelse etc. kunde det inte avgöras huruvida i målet uppkommande frågor skulle prövas enligt svensk eller enligt utländsk lag. Vidare hade TR inte bort avgöra vårdnads- och underhållsfrågan innan faderskapsfrågan hade tagits upp till behandling. I det sammanhanget pekade HovR på den möjlighet som i vissa fall finns att pröva faderskapsfrågan prejudiciellt i mål om vårdnad och underhåll. Se härom NJA 1964 s. 247 och prop. 1984/85:124 s. 15, 48 samt Pålsson 1986 s. 28–29, 88.

Enligt 3 kap. 6 § IÄL skall vårdnadsfrågor som tas upp i äktenskapsmål alltid prövas enligt svensk lag om barnet vistas här i landet. I det sammanhanget kan erinras om det tidigare nämnda fallet *NJA 1986 s. 338*. När det målet avgjordes i HovR och i HD hade barnet dock tillsammans med modern, som var ungersk medborgare, flyttat till Ungern för att stanna där. Oavsett den komplikationen avgjordes saken enligt svensk rätt utan att lagvalsfrågan ens kom upp till diskussion.

RÅ 1990 ref. 74 rör en ansökan om överflyttning av barn enligt 1980 års Haagkonvention. Ansökningen gjordes av modern, som i första hand begärde att överflyttningen skulle ske genom polishämtning. De i 11 § lagen 1989:14 angivna förutsättningarna för överflyttning var uppfyllda, och något hinder enligt 12 § förelåg inte. LänsR, som hade att tillämpa

21 kap. 3 § FB (jfr 17 § lagen 1989:14), fann dock inte skäl att verkställa överflyttningen genom hämtning utan förordnade att barnen vid vite skulle överlämnas till modern. Då domen sålunda gick modern emot i vad avser valet mellan hämtning och vitesföreläggande, ansågs hon ha rätt att överklaga domen i denna del.

2.3 Namnrätt

Den svenska namnlagen är fullt ut tillämplig på danska, finska och norska medborgare som har hemvist i Sverige, se 51 § 1 st. namnlagen. Efter en lagändring som trädde i kraft 1 juli 1985 gäller detsamma däremot inte för isländska medborgare, vilka i stället jämställs med utomnordiska medborgare (jfr prop. 1984/85:124 s. 37–38, 72–73). Se i anslutning härtill rättsfallet *RÅ 1986 not. 70.*

RÅ 1986 not. 812 samt *RÅ 1987 not. 116* och *117* rörde anmälningar enligt 31 § namnlagen om förnamn för adoptivbarn som var utländska (icke-nordiska) medborgare. Svensk lags tillämplighet synes här ha berott på 51 § 2 st. namnlagen.

2.4 Underhållsfrågor

2.4.1 Svensk domsrätt (underhåll till barn)

NJA 1988 s. 134: TS, en svensk medborgare med hemvist i Sverige, var far till dottern PG, som liksom sin mor var jugoslavisk medborgare. Genom en enligt svensk lag upprättad och verkställbar handling förband sig TS att bidra till PG:s underhåll. Alla inblandade var då bosatta i Sverige. Sedan modern och PG flyttat till Jugoslavien och fått hemvist där, väckte TS talan mot PG med yrkande om befrielse från bidragsskyldighet. Var svensk domstol behörig?

Frågan besvarades jakande av HD. Avgörandet ger stöd för den generella regeln att det för svensk domstols behörighet att pröva en av den underhållsskyldige väckt talan om jämkning av dom eller avtal om underhåll som kan verkställas i Sverige är tillräckligt att den underhållsskyldige själv har hemvist här. Det är således inte nödvändigt att den underhållsberättigade/svaranden har någon anknytning till Sverige. Regeln gäller dock inte i sådana nordiska förhållanden som omfattas av NÄF (se 8 § 2 st.). Inom en nära framtid får en reservation också göras för bestämmelserna i Luganokonventionen (se art. 2 och art. 5 p. 2).

Det kan i förstone tyckas att den av HD intagna ståndpunkten är långtgående och mindre väl förenlig med gängse föreställningar i svensk rätt om domsrättens omfattning. I själva verket är den dock, på sätt närmare framgår av HD:s beslutsskäl, praktiskt nödvändig för att undvika risker för déni de justice, i vart fall i den mån och så länge som regler om ömsesidigt erkännande och verkställighet av underhållsavgöranden saknas i förhållandet mellan Sverige och den berörda främmande staten (såsom fallet var i fråga om Jugoslavien, som inte hade tillträtt vare sig 1958 eller 1973 års Haagkonvention i ämnet). — Jfr från tidigare rättspraxis NJA 1965 s. 351. Se vidare SOU 1987:18 s. 122–123 samt Pålsson 1986 s. 153–155 och i Recueil des cours 199 (1986–IV) s. 365–367.

2.4.2 Tillämplig lag (underhåll mellan makar)

NJA 1986 s. 615: Makarna var ursprungligen italienska medborgare med hemvist i Italien. Sedan de avtalat om separation m. m., flyttade mannen till Sverige och bosatte sig här samt blev år 1962 svensk medborgare. Svensk domstol dömde till äktenskapsskillnad mellan makarna och förpliktade mannen att utge bidrag till hustruns underhåll. Hustrun, som bodde kvar i Italien, yrkade nu höjning och mannen (genstämningsvis) nedsättning av bidraget.

Vid tiden för avgörandet av detta mål gällde fortfarande den på nationalitetsprincipen grundade IÄR. Enligt 1 § 1 och 9 IÄR skulle underhållsfrågan bedömas enligt italiensk lag i dess egenskap av makarnas senaste gemensamma lex patriae. Emellertid var IÄR inte direkt tillämplig, och HD fann sig oförhindrad att frångå nationalitetsprincipen och att i stället, i överensstämmelse med rådande tendens i svensk internationell familjerätt, låta domicilprincipen komma till användning, såvitt angår underhåll mellan (frånskilda) makar. Men vilket hemvist var det relevanta i detta fall, där makarna hade hemvist i olika stater? Härom uttalade HD bl. a. att det förhållandet att makarna under äktenskapet haft hemvist i ett land där en av dem alltjämt bor talade för att det landets lag skulle tillämpas. Slutsatsen blev densamma som den skulle ha blivit enligt IÄR, nämligen att italiensk lag skulle tillämpas i målet.

Avgörandet innebär att lagvalet i första hand, dvs. när makarna vid tiden för rättegången har hemvist i samma stat, skall grundas på denna anknytning. Subsidiärt får man falla tillbaka på lagen i den stat där båda makarna tidigare har haft hemvist, åtminstone om en av dem fortfarande bor där. Bortsett från övergången från medborgarskap till hemvist är HD:s konstruktion väsentligen densamma som i IÄR, nämligen att lagvalet skall bygga på den anknytningsfaktor i förfluten tid som senast var gemensam för makarna.

Då IÄR numera har upphört att gälla, kan det sättas i fråga om HD:s avgörande, i den del som avser den subsidiärt valda lösningen, fortfarande förtjänar efterföljd. Med HD kan det visserligen sägas att denna lösning oftast leder till att underhållsfrågan prövas enligt lagen i det land där den som begär underhållsbidrag, vanligen hustrun, har sitt hemvist samt att förutsättningarna därmed ökas för att frågan skall kunna bedömas med hänsyn tagen till värderingar, levnadsförhållanden och sociala förmåner i det landet, något som i och för sig är önskvärt. Men den fördelen uppnås visst inte alltid med HD:s konstruktion. Dessutom lider den av svagheten att inte tillhandahålla någon lösning när ingen av makarna bor kvar i det tidigare gemensamma hemvistlandet. Enklare och säkrare måste vara att ge företräde åt lagen i den stat där den bidragsberättigade maken har sitt aktuella hemvist. Härigenom uppnås också att underhåll mellan makar regelmässigt kommer att bedömas enligt samma lag som underhåll till barn. En sådan lösning har föreslagits i betänkandet (SOU 1987:18) Internationella familjerättsfrågor, se 3 kap. 2 § förslaget till lag om internationella familjerättsfrågor.

I samma mål fann HD vidare — oavsett att den svenska skillnadsdomen synbarligen inte erkändes i Italien — att de regler i italiensk lag

skulle tillämpas som rörde underhåll mellan makar vilkas äktenskap blivit upplöst. Enligt dessa regler var mannen alltjämt skyldig att bidra till hustruns underhåll. Det förhållandet kunde inte, som mannen gjort gällande, anses strida mot svensk ordre public.

2.4.3 Verkställighet av utländska avgöranden

NJA 1986 s. 690: En i Sverige bosatt man hade genom en tjeckoslovakisk dom förpliktats utge underhåll till sin sonson, som jämte sina föräldrar hade hemvist i Tjeckoslovakien. Sonsonen ansökte hos Svea HovR om verkställighet av domen enligt lagen (1976:108) om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet. Denna lag, som grundar sig på 1973 års Haagkonvention i ämnet, gäller i förhållande till Tjeckoslovakien.

HovR avslog ansökningen (se RH 1985:75). Skälet var i första hand att underhåll till barnbarn enligt HovR:s mening inte omfattades av det i 2 § 1976 års lag använda begreppet underhållsskyldighet ”på grund av föräldraskap”. I andra hand åberopade HovR att det skulle strida mot svensk ordre public att verkställa domen, jfr 4 § 1 st. 1 1976 års lag. Båda dessa bedömningar ter sig anmärkningsvärda. De underkändes också av HD.

Som naturligt är, tog HD vid tolkningen av ordet ”föräldraskap” sin utgångspunkt i Haagkonventionen. Denna konvention omfattar i princip alla slag av familjerättslig underhållsskyldighet (jfr art. 1), således även underhåll till barnbarn, något som för övrigt bekräftas av förarbetena till konventionen (se Act Doc La Haye 12 (1972) IV s. 392). En fördragsslutande stat kan visserligen förbehålla sig rätt att inte erkänna eller verkställa underhållsavgöranden i vissa närmare angivna fall (se art. 26 och 34) — en möjlighet som delvis har utnyttjats av Sverige — men någon sådan möjlighet finns inte beträffande underhållsskyldighet i rätt upp- och nedstigande led. Det stod således klart att konventionen var tillämplig på den i målet åberopade domen. Den svenska lagtexten måste enligt HD:s mening tolkas på samma sätt. Att det där används andra ordalag än i konventionen har, såsom framgår av förarbetena och av HD:s beslut, en vida enklare förklaring än att (såsom HovR synes ha antagit) den svenske lagstiftaren inte skulle ha varit beredd att fullt ut acceptera de förpliktelser som följer av konventionen.

Vad angår spörsmålet om ordre public, anförde HD — uppenbarligen med rätta — att domar som omfattas av 1976 års lag som regel inte kan anses oförenliga med svensk rättsuppfattning. Att Sverige inte skulle godta en dom om underhåll åt barnbarn av hänsyn till ordre public kunde därför inte komma i fråga annat än i mycket speciella fall. Något sådant fall förelåg inte här. Då det ej heller i övrigt fanns någon grund för att vägra verkställighet, biföll HD ansökningen.

Däremot saknas laga grund för verkställighet av utländska domar angående underhåll till föräldrar. Se *NJA 1986 C 133 och 134,* som båda rörde ungerska domar. — Det kan anmärkas att 1973 års Haagkonvention i och för sig omfattar även underhåll till föräldrar men att den svenska lagstiftningen likväl knappast kan komma i strid med konventio-

nen, då Sverige har utnyttjat möjligheten att göra förbehåll enligt art. 26 st. 1 p. 1 (underhåll för tiden efter det att underhållsberättigad ingått äktenskap eller uppnått tjugoett års ålder).

I övrigt föreligger det en rad notisfall, i vilka ansökningar om verkställighet av utländska avgöranden om underhåll till barn har bifallits med stöd av 1965 och/eller 1976 års lagar. Se *NJA 1986 C 48, 75* och *90, 1987 C 31, 1988 C 122, 1989 C 15, 32, 56, 78, 162* och *182* samt *1990 C 32.*

2.4.4 Valutarättsliga frågor

RH 1990:97 (Svea HovR) gällde ett spörsmål om tillämplig växelkurs vid beräkningen av storleken av ett underhållsbidrag som skulle utgå till ett utomlands (i Polen) bosatt barn. Jfr om liknande problem Pålsson 1986 s. 170–171.

I *RH 1990:126* (HovRVSv) hade en i Sverige bosatt man genom dom förpliktats utge underhållsbidrag med ett visst belopp i svenska kronor till ett barn som var bosatt i Polen. Han fullgjorde sin betalningsskyldighet genom att ställa beloppet till barnets förfogande i Polen efter växling till polsk valuta. En av barnet gjord ansökan om utmätning hos mannen för att få ut beloppet i svensk valuta lämnades utan bifall. I motiveringen anförde HovR att betalningen enligt allmänna regler skulle fullgöras på barnets hemort i Polen (jfr 3 § skuldebrevslagen) samt att det var i överensstämmelse med grunderna för 7 § skuldebrevslagen att betalning i Polen erlades i polskt mynt.

3 FÖRMÖGENHETSRÄTT

3.1 Avtalsrättsliga och liknande förhållanden

3.1.1 Partsautonomi — transportavtal

ND 1988 s. 30 (SkHovR) rör internationell godsbefordran till sjöss. I det för transporten utfärdade konossementet ingick en paramountklausul, enligt vilken Haagreglerna skulle gälla såsom de införlivats med lagen ”in the country of shipment”, in casu västtysk lag. Målet avgjordes med tillämpning av de regler vartill klausulen sålunda hänvisade. Se Grönfors i SvJT 1992 s. 135.

I *ND 1988 s. 35* (Svea HovR) förelåg ett transportavtal mellan en norsk exportör och ett svenskt linjerederi om skeppning av klippfisk i containers mellan Norge och Jamaica. Efter det att godset utlämnats till mottagarna upptäcktes mankon och godsskador för vilka försäkringsgivare, som inträtt i mottagarnas rätt, krävde ersättning av linjen. Tvisten avgjordes enligt svensk lag, då parterna på ömse sidor förutsatt svensk lags tillämplighet (se s. 44 i referatet).

3.1.2 Bärgarlön

En lagvalsfråga rörande anspråk på bärgarlön skymtar i *NJA 1987 s. 90,* som rör den i Karlskrona skärgård grundstötta sovjetiska ubåten U 137. Bärgningen hade i sin helhet ägt rum inom svenskt inre vatten under ledning av svenska myndigheter, och samtliga i operationen deltagande fartyg var svenska. Under sådana omständigheter var det naturligt nog den svenska sjölagens regler om bärgning och bärgarlön som skulle

läggas till grund för prövningen. Se vidare ett i referatet återgivet utlåtande av professor Brækhus.

3.1.3 Försäkringsgivares regressrätt (subrogation)

NJA 1990 s. 734: Vid en kollision i Sverige mellan en tysk motorcykel och en svensk bil skadades en tysk medborgare (R), som var passagerare på motorcykeln. Trafikskadeersättning skulle utgå enligt svensk lag (se 8 § 1 st. trafikskadelagen) och erläggas av det svenska försäkringsbolaget S. Emellertid var R medlem i en tysk försäkringskassa (B), som hade ersatt henne för inkomstförlust med anledning av skadan. B förde nu regresstalan mot S och åberopade tysk lag, enligt vilken R:s rätt till ersättning av S hade övergått på B. S gjorde gällande att svensk lag skulle tillämpas även i fråga om regresskravet.

Till skillnad från TR och HovR fann HD att försäkringsgivarens regressrätt bör bedömas enligt samma lag som gäller för försäkringsavtalet. De skäl som anfördes till stöd för denna ståndpunkt förefaller övertygande (intressant är bl. a. att HD hänvisade till att nämnda lösning stämmer överens med den lagvalsbestämmelse för regressanspråk i kontraktsförhållanden som finns i art. 13 i 1980 års EG-konvention om tillämplig lag på kontraktsförpliktelser). Då det i det aktuella fallet stod utom tvivel att försäkringsavtalet reglerades av tysk lag, skulle denna lag tillämpas på frågan om B:s regressrätt. Klart var också att R:s rätt till ersättning av S enligt tysk lag hade övergått på B.

Som framgått skulle R:s rätt till ersättning av S emellertid bedömas enligt svensk lag. Och enligt svensk lag skall vid bestämmande av ersättning för inkomstförlust avräknas vad som utgår på grund av obligatorisk försäkring enligt svensk lagstiftning ”eller annan likartad förmån” (se 5 kap. 3 § 1 skadeståndslagen, till vilken 9 § trafikskadelagen hänvisar). Hit räknas sådana utländska förmåner som utgår enligt i huvudsak samma grunder som förmåner på grund av obligatorisk försäkring enligt svensk lag (se prop. 1975:12 s. 166). På närmare angivna skäl fann HD att den av B utbetalade ersättningen till R hade karaktär av sådan förmån. R hade följaktligen inte någon rätt till motsvarande ersättning av S. Då B:s regressrätt inte kunde omfatta mer än vad R kunde kräva i ersättning av S, blev slutet att käromålet ogillades.

Ett liknande fall är *NJA 1990 s. 726*. Även där förde ett tyskt försäkringsbolag regresstalan mot det svenska bolag som hade att svara för trafikskadeersättning enligt svensk lag. I detta fall aktualiserades dock inte något lagvalsproblem, ty det svenska bolaget medgav betalningsskyldighet, om det tyska bolaget hade rätt till återkrav enligt *svensk* rätt. Det var därför den frågan som skulle prövas i målet. I förgrunden kom då bestämmelserna i 19 § 2 st. trafikskadelagen. HD fann dessa bestämmelser innebära att rätt till återkrav föreligger även om försäkringen har tecknats i utlandet och utländsk lag är tillämplig på försäkringsavtalet samt att detta gäller inte bara för skadeförsäkring (jfr prop. 1975/76:15 s. 218) utan också för olycksfalls- och sjukförsäkring. Vidare fann HD på anförda skäl att den åberopade tyska sjukförsäkringen i detta fall — till skillnad från det föregående — inte kunde jämställas med en obligatorisk försäkring enligt svensk lag samt att den ersättning som det tyska

bolaget erlagt på grund av sjukförsäkringen därför inte skulle avräknas från trafikskadeersättningen. Det tyska bolagets talan skulle följaktligen bifallas.

3.1.4 Arbetsrätt

AD 1988 nr 143 gällde ett enskilt anställningsavtal som hade ingåtts i Jugoslavien och där den anställde synes ha varit jugoslavisk medborgare med hemvist i Jugoslavien. Emellertid rörde det sig om en anställning i Sverige, och saken avgjordes utan vidare enligt svensk lag. Häremot finns givetvis ingenting att invända, eftersom anställningsavtal normalt bör bedömas enligt lagen i den stat där arbetet utförs.

Lika självklart kan det tyckas ha varit att finsk lag borde ha tillämpats i *AD 1988 nr 177*, ty det målet rörde frågor som uteslutande var knutna till Finland och den finska arbetsmarknaden (att det kom upp till bedömning vid svensk domstol berodde på att svaranden hade flyttat till Sverige och var bosatt här vid tiden för rättegången). Likväl tycks bedömningen även i detta fall ha skett enligt svensk rätt. Anledningen var förmodligen att parterna inte hade åberopat eller förebragt utredning om finsk lag. I alla händelser ansåg arbetsdomstolen sig tydligen inte böra resa spörsmålet ex officio. Jfr ovan avsnitt 1.3.

Till den kollektiva arbetsrätten hänför sig *AD 1987 nr 131*. Avgörandet innebär att den i 38 § MBL föreskrivna förhandlingsskyldigheten för kollektivavtalsbunden arbetsgivare i fall då ett visst arbete läggs ut på entreprenad e. d. gäller även när arbetet skall utföras utomlands. En förutsättning är dock att kollektivavtalet omfattar även arbete utomlands. Det är således inte tillräckligt att arbetsgivaren är bunden av kollektivavtal för arbete av samma slag, om det utförs i Sverige.

Till temat fackliga blockader i svensk hamn mot utländska fartyg under bekvämlighetsflagg knyter sig en rad rättsfall från den aktuella perioden (jfr från tidigare praxis AD 1981 nr 24, kommenterat av Pålsson i SvJT 1987 s. 345–346). De mest kända och givande av dem är *NJA 1987 s. 885* (Nervion) och *AD 1989 nr 120* (Britannia). Utgången i dessa mål föranledde ett raskt iscensatt korrektiv från lagstiftarens sida, se de ändringar i MBL som har gjorts genom lag 1991:681, jfr prop. 1990/91:162. Med hänsyn härtill ter det sig inte längre meningsfullt att gå närmare in på de konkreta tvistefrågor som förelåg i rättsfallen. Emellertid innehåller de båda domarna också ställningstaganden till vissa IP-rättsliga spörsmål av mer allmän räckvidd, vilka bevarar sitt intresse även efter den vidtagna lagändringen.

Sålunda uttalade HD i *Nervion* att registreringslandets (flaggans) lag som regel skall tillämpas på rättsförhållandet mellan redare och ombordanställda samt att detta i princip gäller även beträffande fartyg under bekvämlighetsflagg, låt vara att det i fråga om sådana fartyg finns större utrymme för att frångå grundsatsen om flaggans lag som obligationsstatut. Regeln omfattar såväl enskilda anställningsavtal som kollektivavtal för ombordanställda (se s. 906–908 i referatet). Det kan visserligen med HD sägas att principen om flaggans lag har ansetts gälla ”sedan gammalt”, men den har aldrig tidigare kommit till så klart, preciserat och auktoritativt uttryck i svensk praxis (jfr det långt mera famlande

resonemanget i AD 1977 nr 9, kommenterat av Pålsson i SvJT 1982 s. 233).

Vidare fann HD att avtalens giltighet i sin helhet skulle prövas enligt det sålunda bestämda obligationsstatutet. Det gällde bl. a. i målet uppkommande frågor om rättsstridigt tvång vid avtalens tillkomst. Också på denna punkt innefattar HD:s avgörande en precisering av det tidigare tämligen osäkra rättsläget. Se dock numera 25 a § MBL, som inskränker principens räckvidd i fall då tvånget utgörs av fackliga stridsåtgärder.

Slutligen hade HD att ta ställning till ett spörsmål om ordre public. Enligt den som obligationsstatut tillämpliga utländska (panamanska) lagen var de ingångna avtalen ogiltiga på grund av tvång utövat genom otillåtna fackliga stridsåtgärder (jfr dock JR Bengtssons dissens, som gick ut på att utredningen om panamansk lag inte gav tillräckligt stöd för en sådan slutsats). Oavsett att bedömningen skulle ha blivit en annan enligt svensk rätt, ansåg HD att tillämpningen av den utländska lagen inte stred mot svensk ordre public. Härvid uttalade HD sin anslutning till den i svensk rätt vedertagna uppfattningen att stor restriktivitet skall iakttas vid användningen av ordre public-förbehållet (s. 912–913 i referatet).

Arbetsdomstolens dom i *Britannia* följer i här berörda hänseenden väsentligen samma linjer som HD:s avgörande (se särskilt s. 213–215, 218–222 i referatet). En skillnad är dock att presumtionen till förmån för flaggans lag, in casu cypriotisk lag, här fick vika för en annan utländsk lag, nämligen filippinsk lag. Som skäl härför åberopades avtalsparternas anknytning till Filippinerna och filippinsk rätt, vilken hade kommit till uttryck i skilda bestämmelser i avtalen, alltså synbarligen en kombination av objektiv anknytning och implicit partsvilja. Dessutom beaktades en konvention mellan Cypern och Filippinerna, vilken föreskrev tillämpning av filippinsk rätt på avtal av förevarande slag. I denna del synes arbetsdomstolen ha godtagit en form av vidareförvisning, något som under omständigheterna förefaller ha varit fullt försvarligt oavsett svensk rätts i allmänhet negativa inställning till läran om renvoi.

För andra rättsfall inom samma problemkrets se från tiden före Britanniadomen *AD 1987 nr 118* (BP Humber) samt från tiden därefter *AD 1989 nr 130* (Saga Cob), *AD 1990 nr 35* (Stena Freighter) och *AD 1990 nr 113* (Nordic Stream).

Hithörande rättsfall har tilldragit sig stor uppmärksamhet i litteraturen. Se särskilt Bogdan i Festskrift till Kurt Grönfors (Sthlm 1991) s. 65–81 och där citerade arbeten. I övrigt kan hänvisas till Grönfors i SvJT 1992 s. 133–134; H. Göransson i JT 1989/90 s. 536–545; Schmidt, Facklig arbetsrätt (rev. uppl. Sthlm 1989) s. 213–215; Selvig i ND 1987 s. XIX–XX och 1989 s. XXII–XXIV.

3.2 Skadeståndsrätt

NJA 1986 s. 712 gällde en fråga om produktansvar. Ett svenskt företag hade levererat en hamnkran till en hamn i Danmark. Kranen välte under arbete i hamnen och skadades. En svensk underleverantör, som hade tillverkat en bristfällig säkerhetsanordning i kranen, ansågs skadeståndsskyldig mot hamnen på grund av försummelse i kontrollen vid tillverkningen. Rättsfallet hade kunnat aktualisera frågan om

tillämplig lag, men spörsmålet restes inte i målet, som avgjordes enligt svensk rätt. — Jfr Ds 1989:79 s. 192; Bengtsson i SvJT 1990 s. 56–57.

För rättsfall angående trafikskadeersättning se ovan avsnitt 3.1.3.

3.3 Sakrätt

I *NJA 1988 s. 283* tvistade en grekisk sjömanspensionskassa med ett italienskt varv om företrädesrätt till betalning ur köpeskillingen vid exekutiv auktion i Sverige av ett grekiskregistrerat fartyg. Pensionskassan hade en fordran mot fartygets redare på obetalda pensionsavgifter och gjorde gällande att fordringen var förenad med sjöpanträtt i fartyget (och därför hade företräde till betalning framför fordran med panträtt på grund av inteckning i fartyget). Denna fråga skulle prövas enligt svensk lag, se 259 § 1 st. sjölagen. Själva saken, som kretsade kring tolkningen av 244 § 1 st. 1 sjölagen, ligger utanför ämnet för denna framställning. — Jfr Gregow i SvJT 1992 s. 54.

3.4 Marknadsrätt

I *MD 1989:6* yrkade KO förbud för flygbolaget SAS att bedriva viss annonsering för alkohol och tobak i den för flygpassagerare avsedda tidskriften Scanorama, vilken utges i Sverige av SAS. KO åberopade relevanta bestämmelser i de särskilda alkohol- och tobaksreklamlagarna. Liksom marknadsföringslagen kan dessa lagar, enligt vad som antas såväl i förarbetena som i tidigare rättspraxis, emellertid vara tillämpliga endast om de påtalade åtgärderna är inriktade på en svensk publik och på den svenska marknaden (jfr prop. 1977/78:178 s. 48, 53, 54). Denna förutsättning var enligt marknadsdomstolens mening inte uppfylld i fallet. Scanorama, som är en helt engelskspråkig tidning, var nämligen avsedd för spridning huvudsakligen på flygplan i internationell trafik, och även den mindre del av upplagan som spreds i Sverige var väsentligen inriktad på utländska resenärer. De påtalade annonserna var inte heller utformade med särskild inriktning på svensk publik eller den svenska marknaden. De båda reklamlagarna var följaktligen inte tillämpliga, varför KO:s talan lämnades utan bifall. — Mot bakgrund av något tvetydiga motivuttalanden om annonsering i ”utländska” tidningar innefattar avgörandet en välbehövlig precisering och en till synes mycket rimlig begränsning av den åberopade lagstiftningens tillämpningsområde.

4 CIVILPROCESS- OCH EXEKUTIONSRÄTT

4.1 Svensk domsrätt i förmögenhetsrättsliga mål

4.1.1 Immunitetsfrågor

En fråga om främmande stats rätt till immunitet var uppe till bedömning i TR:s beslut i *NJA 1987 s. 334*, jfr Pålsson 1989 s. 122. Här kan också hänvisas till *RÅ 1986 ref. 66* och *FÖD 1989:10*, som gav upphov till spörsmål om avstående från statsimmunitet respektive diplomatisk immunitet i socialförsäkringsrättsliga sammanhang, jfr om det förra fallet Pålsson 1989 s. 38–40.

4.1.2 Förmögenhetsforum

I *NJA 1987 s. 790* förde en utländsk bank talan om betalningsskyldighet mot en svarande (D) som saknade hemvist i Sverige. I samband därmed yrkades kvarstad på D tillhörig egendom; i HovR och HD var målet begränsat till kvarstadsfrågan. D invände att han saknade egendom i Sverige och att svensk domstol därför inte var behörig. Målet gav upphov till det principiella spörsmålet vilket mått av bevisning som bör krävas för påståendet att svaranden har egendom här som grundar behörighet enligt 10 kap. 3 § och 15 kap. 1 § RB. Härom förde HD en utförlig och nyansrik diskussion. Bl. a. uttalade HD att beviskravet för påstående om behörighetsgrundande egendom bör sättas lägre med avseende på behörighet att pröva ett kvarstadsyrkande än beträffande behörighet att ta upp en talan om betalningsskyldighet samt att en ytterligare sänkning av beviskravet synes motiverad när det är fråga om ett interimistiskt beslut. — Se vidare Heuman s. 229; Pålsson 1989 s. 125–126; Welamson i SvJT 1989 s. 504.

I *RH 1987:25* (HovRÖN), där ett svenskt bolag förde talan mot ett norskt bolag om betalning av varor, ansågs det förhållandet att svaranden påstått sig ha en (enkel) fordran mot käranden inte kunna grunda behörighet enligt 10 kap. 3 § RB, då käranden inte till någon del hade medgett svarandens krav. HovR tillade att det ligger i sakens natur att nämnda bestämmelse inte heller är tillämplig om det av omständigheterna framgår att käranden till någon liten del vitsordar en av svaranden påstådd fordran endast i syfte att tillskapa forum för svaranden i Sverige. — Se vidare Pålsson 1989 s. 65–66.

I *NJA 1988 s. 440* åberopade käranden som grund för domstolens behörighet att den utländske svaranden hade egendom här i form av konossement avseende en leverans av granit till en köpare i Irak. Emellertid hade graniten redan utlämnats av redaren till mottagaren i Irak utan att konossementen företetts. Följaktligen representerade konossementen inte längre något gods och hade inget förmögenhetsvärde. De kunde därför inte grunda förmögenhetsforum enligt 10 kap. 3 § RB. — Jfr Grönfors i SvJT 1992 s. 134–135 och Selvig i ND 1989 s. X–XI.

4.1.3 Kontraktsforum

I *RH 1986:122* (HovRVSv) väckte ett svenskt bolag talan mot ett norskt bolag om betalning för varor. Beställningen av varorna hade skett per telefon, varvid kärandens representant befunnit sig i Sverige och svarandens i Norge. Det norska bolagets förbindelse var under sådana omständigheter inte att anse som ingången i Sverige. Då det ej heller i övrigt fanns någon grund för svensk domstols behörighet, avvisades käromålet.

På samma linje går det tidigare berörda fallet *RH 1987:25* (HovRÖN). Där rörde det sig om ett skriftligt avtal mellan en svensk kärande och en norsk svarande. Då käranden inte kunde styrka att svaranden hade undertecknat avtalet i Sverige, förelåg det inte någon här ingången förbindelse som kunde grunda behörighet enligt 10 kap. 4 § RB.

Båda dessa avgöranden står i överensstämmelse med tidigare rättspraxis. Se Pålsson 1989 s. 76–79.

Beträffande *ND 1985 s. 19* (HovRVSv) se Pålsson 1989 s. 79, 178–179.

4.1.4 Rörelseforum
Se *RH 1989:45* och *RH 1990:96*, som behandlas nedan i avsnitt 4.1.7 respektive 4.6.1.

4.1.5 Tvister rörande fast egendom
RH 1986:55 (Svea HovR) gällde en hyrestvist avseende en bostadslägenhet i Spanien. Hyresavtalet var ingånget i Sverige mellan svenska medborgare med hemvist här såväl vid tiden för avtalsslutet som vid talans väckande. Svensk domstol ansågs behörig att pröva tvisten. — Se Pålsson 1989 s. 86–88.

I *RH 1987:98* (HovRVSv) ansågs svensk domstol behörig att pröva en tvist om redovisning i anledning av ett sysslomannaavtal som avsåg uppdrag att förvalta och sälja lägenheter i Spanien, även om dessa skulle vara att anse som fast egendom. Av referatet framgår inte på vilken grund behörighet förelåg. — Se Pålsson 1989 s. 91.

I *RH 1987:125* (HovRVSv) hade käranden av ett bolag i Finland köpt en monteringsfärdig stuga, vilken hade uppförts på hans fastighet i Ulricehamn. Han väckte nu talan mot bolaget vid fastighetsforum och yrkade skadestånd för fel i material och konstruktion beträffande stugan. Tvisten ansågs röra ”skada . . . å fast egendom” i den mening som avses i 10 kap. 11 § 3 RB, varför domstolen var behörig. Svaranden vann inte gehör för sin invändning att nämnda bestämmelse förutsätter att den påstådda skadeståndsskyldigheten har sin grund i ett utomobligatoriskt förhållande. — Avgörandet förefaller diskutabelt. Jfr Pålsson 1989 s. 83–84; RB-kommentaren 10:29; Welamson i SvJT 1989 s. 505.

4.1.6 Forum för talan mot flera svarande och för genkäromål
I *NJA 1986 s. 729* väckte ett tyskt bolag talan dels mot TT och TL, vilka hade hemvist i Sverige, dels mot TB, en svensk medborgare med hemvist i England, om betalningsskyldighet på grund av ett avtal. Trots att TB inte självständigt var underkastad svensk domsrätt, befanns svensk domstol vara behörig att pröva även den mot honom förda talan. Omständigheterna ansågs nämligen vara sådana att bestämmelsen i 10 kap. 14 § 1 st. RB — som normalt är en ren forumregel och inte kan åberopas till stöd för svensk domsrätt — här undantagsvis kunde tillämpas analogt som domsrättsregel. Jfr Dennemark s. 220–226 och Pålsson 1989 s. 92–93. — Det kan tilläggas att en generell bestämmelse om behörighet i mål mot flera svarande finns i art. 6 p. 1 i Luganokonventionen, vilken i detta fall likaledes skulle ha lett till att svensk domstol var behörig.

NJA 1989 s. 36: Tre utländska bolag (T, C och D) yrkade skadestånd av ett svenskt rederi (A) med anledning av bristande uppfyllelse av ett fraktavtal. A genstämde envar av huvudkärandena med krav på ersättning för frakt m. m. Genstämningarna delgavs C och T. Härefter återkallades de tre huvudkäromålen, vilka i anledning därav avskrevs från vidare handläggning. Någon tid senare delgavs D genstämningen. Huvudkärandena yrkade nu att A:s genstämningsvis väckta talan skulle avvisas då TR dels saknade domsrätt, dels inte var behörig att pröva genkäromålen sedan huvudkäromålen återkallats. Yrkandet lämnades på

anförda skäl utan bifall i TR och i HovR (där en ledamot utvecklade sin mening i ett längre och innehållsrikt yttrande). Huvudkärandena anförde besvär.

Då huvudkärandena/gensvarandena var utländska rättssubjekt utan eget forum i Sverige, blev den första frågan huruvida forumbestämmelsen i 10 kap. 14 § 2 st. RB kan ges analogisk tillämpning som domsrättsregel. HD fann att en sådan tillämpning bör begränsas till genkäromål som avser samma sak som huvudkäromålet eller som har gemenskap med detta (och alltså inte omfatta andra fall där parternas anspråk är komputabla, jfr 14 kap. 3 § RB). Denna ståndpunkt överensstämmer med vad som har hävdats i litteraturen (se Dennemark s. 226–228) liksom med uppfattningen i flera utländska rättssystem. I det aktuella fallet var det sålunda angivna kravet på konnexitet uppfyllt, då huvudkäromålen och genkäromålen härrörde från ett och samma fraktavtal.

Återstod så spörsmålet om betydelsen av att huvudkäromålen avskrivits på grund av återkallelse. I denna del utgick HD från bestämmelsen i 10 kap. 15 § RB, enligt vilken ändring i förhållande som har betingat domstolens behörighet är utan verkan, om den har inträtt efter det att stämning delgetts svaranden. Vid tillämpningen av denna bestämmelse på genkäromål skulle den avgörande tidpunkten dock vara när genkäromålet delges huvudkäranden. Det sagda skulle gälla inte bara i forum- utan också i domsrättshänseende.

I föreliggande fall, där huvudkäromålen fortfarande var anhängiga när genkäromålen delgavs C och T, var avskrivningen av huvudkäromålen därför utan verkan såvitt angick dessa genkäromål. Då det mot D väckta genkäromålet delgetts först efter avskrivningen av huvudkäromålen, saknades däremot behörighet att pröva det genkäromålet. HovR:s beslut ändrades följaktligen såtillvida att A:s talan mot D avvisades. — Jfr RB-kommentaren 10:32–33, 14:11.

4.1.7 Övrigt

Mål om *hävande av varumärkesregistrering* kan enligt allmänt omfattad mening prövas i skyddslandet, vars behörighet t. o. m. anses vara exklusiv, se Pålsson 1989 s. 113 med hänvisningar. I *NJA 1987 s. 22* prövades (och bifölls) en av ett bolag i USA förd talan mot ett tjeckoslovakiskt företag om hävande av en svensk varumärkesregistrering. Oavsett att parterna saknade anknytning till Sverige, togs det synbarligen för givet att svensk domstol var behörig.

Till *1929 års Warszawakonvention om internationell luftbefordran* knyter sig *RH 1989:45* (Svea HovR): Käranden, som hade köpt en flygbiljett för resa Köpenhamn – Seoul via Paris, yrkade vid Stockholms TR ersättning av flygbolaget Korean Air under påstående att bolaget, som enligt biljetten skulle flyga sträckan Paris – Seoul, hade underlåtit att fullgöra befordringsavtalet. Bolaget gjorde behörighetsinvändning och åberopade art. 28 i Warszawakonventionen, jfr 9 kap. 28 § luftfartslagen. Det var ostridigt att bolaget inte hade någon sådan anknytning till Sverige som grundar behörighet enligt dessa bestämmelser. Emellertid är konventionens, liksom den svenska lagens, behörighetsregler begränsade — såvitt här är i fråga — till talan om ansvar för skador till

följd av dröjsmål vid lufttransporter av passagerare. Käranden gjorde gällande att det i målet varken var fråga om dröjsmål eller om luftbefordran utan om en icke-uppfyllelse av avtalet (ty bolaget hade inte alls utfört transporten och ej heller ställt annan transport till förfogande), för vilken bolaget hade att svara, inte enligt konventionen utan enligt allmänna regler.

Mot denna bakgrund kom diskussionen i målet att kretsa kring Warszawakonventionens dröjsmålsbegrepp. På anförda skäl kom HovR till den av käranden hävdade uppfattningen att begreppet skulle ges en snäv tolkning och inte anses omfatta fall av utebliven befordran. Kärandens talan föll således utanför konventionens tillämpningsområde. Vid denna bedömning var det ostridigt att Stockholms TR var behörig enligt 10 kap. 5 § RB, då svaranden hade ett fast försäljningsställe i Stockholm.

Det kan tilläggas att bolaget i HovR framställde behörighetsinvändning på en tidigare inte åberopad grund, nämligen att Warszawakonventionens behörighetsregler skulle gälla på grund av hänvisning i bolagets allmänna transportvillkor. HovR ansåg (under dissens) bolaget oförhindrat att först där åberopa nämnda omständighet. Utgången påverkades dock inte härav, ty hänvisningen i transportvillkoren kunde väl tydas så att den avsåg samma tillämpningsområde som konventionen och borde enligt HovR inte ges en vidare tolkning.

Angående svensk domsrätt i mål om *klander av skiljedom* m. m. se nedan avsnitt 4.5.2.

4.2 Kostnadsfrågor i fall med utlandsanknytning

4.2.1 Cautio judicatum solvi

Den säkerhet som avses i 1 § lagen (1980:307) om skyldighet för utländska kärande att ställa säkerhet för rättegångskostnader skall täcka de kostnader som käranden genom ett lagakraftvunnet avgörande i målet kan bli skyldig att betala. Vid uppskattningen av kostnadernas storlek skall hänsyn därför tas till att rättegången kan komma att föras i flera instanser (prop. 1979/80:78 s. 10). Yrkande om säkerhet skall enligt 4 § 1 st. framställas senast när svaranden första gången skall föra talan i målet och omfatta även kostnaderna i högre rätt (jfr NJA 1977 s. 349).

I *NJA 1988 C 89* godkände svaranden i TR den av den utländske käranden (T) ställda säkerheten men förbehöll sig rätt att kräva ytterligare säkerhet om så skulle bli behövligt. TR tillät att det förbehållet gjordes. I sin dom ogillade TR käromålet. T överklagade domen, och svaranden yrkade i HovR ytterligare säkerhet. HovR uttalade att TR förfarit felaktigt genom att inte avkräva svaranden ett förbehållslöst yrkande i fråga om säkerheten men fann att felet kunde avhjälpas i HovR. Det skedde genom att HovR förelade T att ställa säkerhet för motpartens kostnader fullt ut vid äventyr att T:s *vadetalan* eljest skulle avvisas. Härefter erbjöd T viss ytterligare säkerhet, vilken emellertid inte kunde godkännas vare sig av svaranden eller av HovR. På grund härav avvisade HovR T:s vadetalan, i följd varav TR:s dom stod fast. T fullföljde talan såväl mot beslutet om föreläggande som mot avvisningsbeslutet.

HD delade HovR:s uppfattning att TR förfarit felaktigt samt fann att HovR genomgående handlat riktigt. Av intresse är särskilt vad HD utta-

lade om påföljden av att käranden inte ställer godtagbar säkerhet. Enligt 4 § 2 st. 1980 års lag skall talan då avvisas, vilket här skulle ha inneburit att TR:s dom skulle undanröjas. Omständigheterna kan emellertid enligt HD:s mening vara sådana att denna påföljd inte ter sig rimlig. Delvis i anslutning till sitt tidigare avgörande i NJA 1977 s. 349 ansåg HD att, när frågan om säkerhet överprövas först sedan TR avgjort målet i sak och därvid ogillat kärandens talan, föreläggandet att ställa säkerhet i stället bör ges vid äventyr att vadetalan avvisas (ty att då undanröja domen skulle ju främst drabba en svarande som vunnit i första instans). Det av HovR förelagda äventyret kunde därför inte anses felaktigt.

Emellertid ställde T i HD ny säkerhet. I det läge vari målet kommit ansåg HD att T borde få åberopa denna säkerhet, vilken också bedömdes som tillräcklig för att kunna godkännas. HD undanröjde därför HovR:s avvisningsbeslut och visade målet åter till HovR för prövning i sak.

4.2.2 Allmän rättshjälp

RH 1987:56 (Svea HovR) rör en fråga om ersättning till biträde enligt rättshjälpslagen i ett familjerättsligt mål med internationell anknytning. HovR uttalade bl a att sådana mål inte sällan föranleder ett ökat arbete för de ombud som anlitas men att det inte är motiverat att i mål av detta slag generellt frångå den av domstolsverket fastställda timkostnadsnormen. — Se Pålsson 1989 s. 141.

4.3 Bevisrätt

Vissa frågor angående tillämpningen av lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt m. m. behandlas i *JO:s ämbetsberättelse 1988/89 s. 40.*

4.4 Erkännande och verkställighet av utländska domar

NJA 1986 s. 119: Ett svenskt bolag hade genom en av tysk domstol meddelad dom förpliktats utge skadestånd till en tysk kärande i anledning av en bilolycka som inträffat i Tyskland. Oavsett att det svenska bolaget hade gått i svaromål i den tyska rättegången, ansågs domen ej kunna erkännas här i landet. Se närmare Pålsson 1989 s. 155–157. — Avgörandet blir att anse som överspelat, såvitt angår domar meddelade i en EG- eller i en EFTA-stat, när Luganokonventionen träder i kraft mellan Sverige och den främmande staten.

NJA 1988 C 120 gällde en ansökan om verkställighet av en dom som meddelats av en schweizisk ”Arbeitsgericht”. Frågan var huruvida en sådan domstol innefattas i begreppet allmän domstol i 2 § SEVL. På grundval av ingiven utredning om det schweiziska domstolssystemet fann HD sig kunna besvara spörsmålet jakande, varför ansökningen bifölls. — Av art. 1 i Luganokonventionen följer att problem av detta slag faller bort när konventionen har trätt i kraft mellan Schweiz och Sverige.

4.5 Skiljeförfarande

4.5.1 Skiljeavtalet

ND 1985 s. 19 (HovRVSv) rörde tolkningen av en i ett certeparti ingående bestämmelse av innebörd att tvister skulle avgöras genom skiljeförfarande i London. Klausulen ansågs — i viss anslutning till HovR:s tidigare avgörande i ND 1983 s. 105 — böra tolkas restriktivt och befanns inte omfatta en tvist av det slag som förelåg i målet. Se närmare Pålsson 1989 s. 178–179.

I *RH 1989:1* (HovRNN) förde en norsk näringsidkare talan mot ett svenskt aktiebolag om betalning för utfört arbete. Bolaget åberopade en skiljeklausul som ingick i allmänna leveransbestämmelser (NLM 84) till vilka hänvisningar skett i ett ramavtal mellan parterna. Under de omständigheter som förelåg befanns något giltigt skiljeavtal emellertid inte ha kommit till stånd genom hänvisningen. Lagvalsfrågan diskuterades inte i målet. Se närmare Hobér i Skiljedom 1991 s. 9–10.

I *RH 1989:114* (HovRVSv) väckte ett antal iranska medborgare talan mot AB Volvo på grund av ett aktieägaravtal avseende ett iranskt bolag. Volvo åberopade en skiljeklausul i avtalet, enligt vilken tvister om tolkning och tillämpning av avtalet skulle avgöras genom skiljedom ”enligt Irans lagar”. Enligt Volvos mening var detta ett utländskt skiljeavtal som var giltigt enligt den på avtalet tillämpliga iranska rätten och som därmed utgjorde hinder för rättegång vid svensk domstol, se 1–3 §§ LUSK.

I skiljeklausulen angavs inte var skiljeförfarandet skulle äga rum. På anförda skäl fann HovR, lika med TR, att hänvisningen till iransk lag inte innebar att förfarandet nödvändigtvis skulle äga rum i Iran. Ej heller ansågs det visat att det varit parternas gemensamma avsikt att utesluta ett skiljeförfarande i Sverige. Skiljeavtalet var därför inte att anse som utländskt enligt 1 § LUSK. Vidare framgick det av utredningen att kärandena tidigare hade påkallat skiljeförfarande enligt avtalet men att Volvo bestritt det yrkandet. Vid sådant förhållande hade Volvo enligt 3 § SML förlorat sin rätt att åberopa skiljeavtalet som rättegångshinder. — Rättsfallet behandlas närmare av Hobér i Skiljedom 1991 s 7–8, 13–14.

NJA 1989 s. 638 rörde frågan om verkan i visst fall av en i ett certeparti ingående klausul om tvistelösning genom skiljeförfarande i London. Se Grönfors i SvJT 1992 s. 135–136; Hobér i Skiljedom 1991 s. 16–17 (avser HovR:s beslut i målet); Selvig i ND 1989 s. IX–X.

4.5.2 Svensk domstols behörighet i mål om klander och ogiltighet av skiljedom

I *NJA 1989 s. 143*, det s. k. Ugandamålet, yrkade kärandena i första hand att en skiljedom skulle förklaras ogiltig på den grunden att skiljeavtalet varit förfallet (20 § 1 st. 1 SML). I andra hand fördes klandertalan med yrkande att skiljedomen skulle hävas, då skiljemannen inte varit utsedd i behörig ordning (21 § 1 st. 3 SML). Skiljedomen hade meddelats i Sverige, men frågan om svensk domstols behörighet var ändå problematisk, då varken parterna — som var ugandiska respektive israeliska rättssubjekt — eller tvisteföremålet hade någon anknytning till Sverige.

Beträffande klandertalan ansåg HD att svensk domsrätt förelåg med hänsyn till att det var fråga om en svensk skiljedom. Till samma slutsats kom HD såvitt angick talan om skiljedomens ogiltighet. Härvid hänvisade HD till bestämmelsen i art. V 1 e) i 1958 års New Yorkkonvention om erkännande och verkställighet av utländska skiljedomar, vilken enligt HD:s mening starkt talade för att inte bara klander- utan också ogiltighetsgrunder borde kunna prövas av domstol i det land där skiljedomen har meddelats, bl. a. med hänsyn till svårigheten att dra en klar gräns mellan de omständigheter som kan åberopas till stöd för en klandertalan och sådana omständigheter som gör skiljedomen ogiltig. Ett problem var att det strängt taget inte fanns något forum i Sverige för talan om skiljedomens ogiltighet. Den bestämmelse om reservforum som finns i 26 § 1 st. SML är enligt sin lydelse begränsad till klandertalan. Emellertid fann HD det vara motiverat att tillämpa denna bestämmelse analogiskt vid talan om skiljedoms ogiltighet. Stockholms TR var följaktligen behörig att pröva målet i dess helhet.

En annan huvudfråga i målet var om parterna, såsom hävdades av svarandena, hade avtalat om att avstå från klander- och ogiltighetstalan beträffande skiljedomen och om det avtalet i så fall var bindande enligt svensk rätt. I denna del uttalade HD att det för parter utan anknytning till Sverige får anses vara möjligt att — även innan tvist uppkommit — träffa avtal som begränsar en parts rätt att inför svensk domstol angripa skiljedomen på grund av formella brister. I det aktuella fallet ansågs det dock inte vara visat att det förelåg något avtal om sådan begränsning som skulle utesluta prövning av kärandenas talan.

Det är inte möjligt att här närmare redogöra för eller gå in på de frågor som uppkom eller kunde ha uppkommit i rättsfallet. För mer utförlig behandling kan hänvisas till Heuman s. 205–220; Hobér i Skiljedom 1989 s. 9–25 och 1991 s. 18–23, 29; Nerep i Festskrift Hjerner s. 456–470; Wetter/Kadelburger i 4 International Arbitration Report, Issue 5 s. 19–26 (1989). Se också Pålsson 1989 s. 110–112 (avser Svea HovR:s beslut i målet).

4.5.3 Verkställighet av utländska skiljedomar

Ansökningar om verkställighet av utländska skiljedomar har med stöd av bestämmelserna i LUSK bifallits i notisfallen *NJA 1986 C 26* och *1986 C 89* samt *1989 C 22*. Däremot avvisades ansökningen i *NJA 1988 C 28* på den grunden att den angivna motparten, ett svenskt aktiebolag, inte längre existerade (bolaget hade blivit upplöst efter konkurs) och därför inte kunde uppträda som motpart i ärendet. — Jfr om vissa av dessa avgöranden Heuman s. 224, 238–241; Hobér i Skiljedom 1991 s. 29; Pålsson 1989 s. 190–191.

4.5.4 Säkerhetsåtgärder i Sverige i samband med utländskt skiljeförfarande

Säkerhetsåtgärder enligt 15 kap. RB kan meddelas, även om själva tvisten skall prövas eller är under prövning i ett utländskt skiljeförfarande. En förutsättning — som på grund av bestämmelserna i LUSK regelmässigt

är uppfylld — är att den blivande skiljedomen kan verkställas här i landet. Jfr NJA 1983 s. 814 och Pålsson 1989 s. 164–168.

NJA 1986 s. 419 gällde en tvist mellan ett cypriotiskt och ett danskt bolag, vilken skulle avgöras genom skiljeförfarande i London. Det cypriotiska bolaget ansökte om och erhöll beslut om kvarstad på egendom tillhörig det danska bolaget. Målet gav upphov till frågor om säkerhet för skada på grund av kvarstadsbeslutet men företer inga särskilda internationellrättsliga aspekter.

I *ND 1987 s. 100* (Svea HovR) hade en svensk befraktare vid betalning av frakt gjort avdrag för en uppgiven motfordran. Den utländske bortfraktaren bestred motkravet och krävde betalning av återstående del av sin fraktfordran. Skiljeförfarande i saken inleddes i London. Medan det förfarandet pågick, yrkade bortfraktaren vid svensk domstol kvarstad till säkerhet för sin fordran. Härvid åberopades bl. a. att denna fordran var klar och förfallen samt att enligt engelsk rätt — som skulle bli tillämplig i skiljetvisten — frakt alltid skall betalas, medan motkrav får göras upp senare. Emellertid lämnades yrkandet utan bifall, eftersom bortfraktaren inte hade förebragt sådana omständigheter att det skäligen kunde befaras att befraktaren skulle undandra sig att betala sin skuld.

4.6 Konkurs

4.6.1 Svensk domstols behörighet

I *RH 1990:96* (Svea HovR) sökte två utländska borgenärer ett panamaregistrerat rederi i konkurs. Som grund för svensk domstols behörighet angavs att rederiet hade egendom här i form av en fordran på försäkringsersättning från ett norskt försäkringsbolag ”genom dess generalagent i Sverige”. Denna fordran befanns dock inte rikta sig mot generalagenten utan endast mot det norska bolaget, således mot en gäldenär med hemvist utomlands, och kunde såtillvida inte grunda något förmögenhetsforum här (se 10 kap. 3 § 2 st. RB). Däremot tog HovR fasta på att försäkringsavtalet, enligt vad som framgick av omständigheterna, hörde till bolagets verksamhet här i landet i den mening som avses i 5 § 1 st. lagen (1950:272) om rätt för utländska försäkringsföretag att driva försäkringsrörelse i Sverige. Enligt samma lagrum var bolaget skyldigt att svara vid svensk domstol i rättsförhållanden härflytande ur sådan verksamhet. Enligt ”grunderna för” lagrummet kunde fordringen därför göras gällande vid svensk domstol och borde följaktligen behandlas som om den fanns i Sverige. På den vägen kom HovR till slutsatsen att svensk domstol var behörig. En ledamot var skiljaktig beträffande motiveringen men kom till samma slut som majoriteten. — Jfr Grönfors i SvJT 1992 s. 142–143 och Selvig i ND 1989 s. XI.

4.6.2 Betydelsen av utländska tillgångar vid solvensbedömningen

I *RH 1989:44* (Svea HovR) yrkade staten att en gäldenär skulle försättas i konkurs på grund av skatteskulder. Gäldenären invände att han inte var på obestånd, då han hade tillgångar i utlandet till ett värde som översteg statens skattefordran. Denna uppgift ifrågasattes inte från statens sida. Emellertid konstaterade HovR att gäldenären hade haft mycket god tid

på sig dels för att betala sina skatteskulder, dels för att förebringa erforderlig utredning om sin solvens. Då han trots detta inte kunnat styrka att hans tillgångar i utlandet var disponibla för gäldande av hans skulder till staten, fann HovR sig inte kunna beakta dem vid insolvensprövningen. — Jfr från tidigare rättspraxis SvJT 1976 rf s. 39 samt ur litteraturen: Bogdan i SvJT 1981 s. 500–518; Pålsson 1989 s. 207–209; Welamson, Konkursrätt (Sthlm 1961) s. 65.

Ett liknande fall är *RIC 18/90* (Svea HovR). Där invände gäldenären att han ägde en lägenhet i Spanien, vilken var värderad till ett belopp som översteg statens konkursfordran. Inte heller i detta fall fann HovR sig kunna ta hänsyn till de utländska tillgångarna. Skälet var att dessa tillgångar inte utan gäldenärens medverkan kunde tas i anspråk för betalning av statens fordran. Den omständigheten att gäldenären förklarat sig villig att betala sin skuld och därvid hänvisat till sina tillgångar i Spanien kunde inte i någon avgörande mån inverka på solvensbedömningen.

4.6.3 Lönegarantifrågor

RH 1986:51 (Svea HovR) rör frågan om kravet på anknytning till Sverige och svenska förhållanden som förutsättning för rätt till betalning enligt lönegarantilagen. Se Pålsson 1989 s. 212–214.

CITERADE RÄTTSFALL

AD

1977 nr 9 3.1.4
1981 nr 24 3.1.4
1987 nr 118 3.1.4
1987 nr 131 3.1.4
1988 nr 143 3.1.4
1988 nr 177 1.3, 3.1.4
1989 nr 120 1.2, 1.4, 3.1.4
1989 nr 130 3.1.4
1990 nr 35 3.1.4
1990 nr 113 3.1.4

FÖD

1989:10 4.1.1

JO:s ämbetsberättelse

1988/89 s. 40 4.3

MD

1989:6 3.4

ND

1983 s. 105 4.5.1
1985 s. 19 4.1.3, 4.5.1
1987 s. 100 4.5.4
1988 s. 30 3.1.1
1988 s. 35 1.3, 3.1.1

NJA

1964 s. 247 2.2.3
1965 s. 351 2.4.1
1973 s. 57 2.1.3
1974 s. 629 2.2.3
1977 s. 92 1.3
1977 s. 349 4.2.1
1978 s. 590 1.3
1983 s. 814 4.5.4
1986 s. 119 4.4
1986 s. 338 2.2.3
1986 s. 419 4.5.4
1986 s. 615 1.4, 2.4.2
1986 s. 690 1.4, 2.4.3
1986 s. 712 3.2
1986 s. 729 4.1.6
1986 C 22 2.2.1
1986 C 26 1.4, 4.5.3
1986 C 48 2.4.3
1986 C 75 2.4.3
1986 C 89 4.5.3
1986 C 90 2.4.3
1986 C 133 2.4.3
1986 C 134 2.4.3
1987 s. 22 4.1.7
1987 s. 90 3.1.2
1987 s. 334 4.1.1
1987 s. 600 1.1, 2.2.3

1987 s. 790 4.1.2
1987 s. 815 1.3, 2.1.3
1987 s. 885 1.3, 1.4, 3.1.4
1987 C 31 2.4.3
1987 C 77 2.1.2
1988 s. 105 2.2.1
1988 s. 134 2.4.1
1988 s. 283 3.3
1988 s. 308 2.1.2
1988 s. 440 4.1.2
1988 s. 528 1.4, 2.1.2
1988 s. 538 1.1, 2.2.3
1988 C 28 4.5.3
1988 C 89 4.2.1
1988 C 120 4.4
1988 C 122 2.4.3
1988 C 171 2.1.2
1989 s. 36 4.1.6
1989 s. 95 2.1.2
1989 s. 143 4.5.2
1989 s. 199 2.1.3
1989 s. 638 4.5.1
1989 C 15 2.4.3
1989 C 22 4.5.3
1989 C 32 1.4, 2.4.3
1989 C 56 2.4.3
1989 C 78 2.4.3
1989 C 83 2.1.2
1989 C 146 2.1.2
1989 C 162 2.4.3
1989 C 182 2.4.3
1990 s. 726 3.1.3
1990 s. 734 3.1.3
1990 C 32 2.4.3

RH

1981:25 2.2.3
1981:50 1.3
1981:142 2.2.3
1985:75 2.4.3
1985:129 2.2.3
1986:23 2.2.1
1986:51 4.6.3
1986:55 4.1.5
1986:122 4.1.3
1987:25 4.1.2, 4.1.3
1987:56 4.2.2
1987:85 2.2.1
1987:98 4.1.5
1987:125 4.1.5
1989:1 4.5.1
1989:40 1.1, 2.2.3
1989:44 4.6.2
1989:45 4.1.4, 4.1.7
1989:75 2.2.3
1989:82 1.3, 2.2.1, 2.2.3
1989:86 2.2.2
1989:114 4.5.1
1990:96 4.1.4, 4.6.1
1990:97 2.4.4
1990:126 2.4.4

RIC

18/90 4.6.2

RÅ

1986 ref. 66 4.1.1
1986 not. 70 2.3
1986 not. 812 2.3
1987 not. 116 2.3
1987 not. 117 2.3
1988 ref. 100 2.1.1
1990 ref. 74 2.2.3
1990 not. 221 1.1

SvJT

1976 rf s. 39 4.6.2